

להתודע ולהגלות מחמדי התורה בכל דף בשי"ס

סנהדרין דף יח

בענין יבום וחליצה אצל מלך

בסנהדרין דף י"ח. במשנה, המלך וכו' לא חולץ ולא חולצין לאשתו, לא מייבם ולא מייבמין לאשתו. רבי יהודה אומר, אם רצה לחלוץ או לייבם זכור לטוב. אמרו לו, אין שומעין לו.

- א -

בטעם הדבר מדוע אין המלך לא חולץ ולא מייבם את יבמתו

ראשונה אינו גנאי, כי כבר יצא ידי הקמת שם, והניח בצ"ע.

והנה במנחת חינוך מפרש את ספיקו לפי הטעם שכתב רש"י דהטעם שאינו מייבם הוא משום גנאי להקים לאחיו שם, ולכן הוא מצדד שאם כבר עשה את הגנאי, מעתה שוב אין צריך לגרשה. אמנם לפי טעמו של הרמב"ם דהטעם שאינו מייבם הוא משום דכיון שאינה עולה לחליצה אינה עולה ליבום, מסתבר דאפילו בדיעבד אסור שתהא תחתיו, דכיון שאינה עולה לחליצה אין בה תורת יבום, וכיון שאין בה תורת יבום נמצא שהיא אשת אח שלא במקום מצוה.

אמנם בעיקר הטעם שכתב הרמב"ם דזה משום דכיון שאינו עולה לחליצה אינו עולה ליבום, בתוס' יו"ט שם מעיר דבגמ' לא מצינו כלל זה אלא ביבמה שאינה עולה ליבום דאינה עולה גם לחליצה, ולא מצינו כלל זה להיפוך דיבמה שאינה עולה לחליצה שלא תהא עולה ליבום. והוא מביא טעמו של רש"י (הנ"ל) דמה שאין המלך מייבם את יבמתו הוא משום דעצם היבום גנאי הוא לו.

אכן בתוס' רבי עקיבא איגר שם (אות ז') מציין דגם מדברי התוס' ביבמות דף מ"ד. (ד"ה כל) מוכח דהכלל הזה דכל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה אמור גם להיפוך דכל שאינו עולה לחליצה אינו עולה ליבום. כי בתוס' שם מקשים על מה ששנינו ביבמות דף קי"ב: דחרש וחרשת אע"ג שאינם חולצים משום שאינם בקריאת הפרשה, מכל מקום מייבמים ומתייבמות, ומדוע לא נאמר דכיון שאינן עולין לחליצה אינן עולין ליבום. ומוכח מקושיית התוס' שגם הם סוברים דהכלל דכל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה אמור גם להיפוך דכל שאינו עולה לחליצה אינו עולה ליבום, וכדברי הרמב"ם והרע"ב.

אמנם עדיין מקשה הגרעק"א שם דמכל מקום עדיין יהא הכרח לומר דהטעם שאין המלך מייבם אינו משום דכיון שאינו עולה לחליצה אינו עולה ליבום, שהרי בתוס' שם מתרצים קושייתם מדוע חרש וחרשת מייבמים ומתייבמות אע"ג שאינם חולצים, וכתבו דזה משום שהטעם שאינן עולין לחליצה הוא רק משום ד'פומייהו הוא דכאיב להו', והיינו משום דאין בהם פטור חליצה, אלא שמתעם צדדי אינם יכולים לחלוץ כיון שאין יכולין לקרות הפרשה, ואין זה נחשב שאינם עולים ליבום. וא"כ הוא הדין במלך ראוי לומר דכיון שהטעם שאינו חולץ הוא מטעם צדדי משום כבוד מלכות, לא יחשב שאינו עולה לחליצה לגרע ולומר שגם אינו עולה ליבום, כי אינו דומה למה שאמרו בכל מקום דכל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה, שזה אמור כשאין נוהג בו מצות יבום מחמת איסור ערוה, והניח בתימה.

אכן בקובץ הערות סי' ה' (אות ה') מיישב קושיית הגרעק"א וכתב דיש הבדל בין חרש שאע"ג שאינו ראוי לחליצה ראוי ליבום כיון שהוא רק מחמת

חליצה גנאי למלך / יבום גנאי למלך להקים שם לאחיו / יבום על ידי עדים גנאי למלך / עבר ויבמה אם רשאי לקיימה / כיון שאינה עולה לחליצה אינו עולה ליבום / אינה עולה לחליצה מחמת טעם צדדי

- רש"י, אור שמח, מנחת חינוך, רמב"ם, תו"ט, רעק"א, קובץ הערות -

א. כפי האמור במשנה, כל דיני יבום וחליצה אינם נוהגים אצל מלך, כי בין כשמת המלך בלא בנים אין אחיו לא חולץ ולא מייבם, ובין כשמת אחיו של מלך בלא בנים, אין המלך לא חולץ ולא מייבם. ונאמרו בראשונים כמה דרכים בזה, כמו שיבואר.

הנה מה שאם מת אחיו של מלך, אין המלך חולץ ליבמתו, כתב רש"י להלן דף י"ט: (ד"ה ולא) שזה משום שהוא גנאי למלך שתהא יבמתו רוקקת בפניו. וכן כתב הרמב"ם בפרק ב' מהלכות מלכים הלכה ג' דהמלך אינו חולץ שנאמר 'וירקה בפניו' וזה בזיון. ואפילו רצה לחלוץ, אין שומעין לו, שהמלך שמוחל על כבודו אין כבודו מוחל.

והטעם שאין המלך מייבם את יבמתו, ברש"י שם כתב שזה מפני שיבום גנאי למלך שהוא יקום על שם אחיו. והיינו שהיבום גופא שיהא המלך מייבם אשת אחיו להקים לו שם, נחשב גנאי למלך.

ובאור שמח שם כתב דיש לומר בדרך אחרת מדוע אין כהן גדול מייבם, כי פעולת יבום צריך עדים, וזה גנאי למלך לייבם בפני עדים.

אמנם הרמב"ם שם כתב דהטעם שאין המלך מייבם את יבמתו, אינו משום שיש גנאי ביבום, אלא דכיון שאינו חולץ, ממילא אינו מייבם. וכן כתב בפ"י הרע"ב פ"ב משנה ב'.

והיינו, שזה מיוסד על מה שאמרו ביבמות דף ג'. דכל העולה ליבום עולה לחליצה, וכל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה, כמו ששנינו במשנה שם דף ב'. לגבי חמשה עשר נשים האסורות ליבם באיסור כרת שהן פטורות גם מן החליצה כיון שאינן עולות ליבום. ומפרש הרמב"ם דלכן אין המלך מייבם את יבמתו, דכיון שאינה עולה לחליצה כיון שזה גנאי לו, לכן גם אינה עולה ליבום.

והנה במנחת חינוך מצוה תצ"ז (אות ג') כתב דזה פשוט שאם המלך עבר וחולץ לאשת אחיו, בודאי מותרת לזר, כי נהי שהיה לו לעשות דבר שאינו לפי כבודו, מכל מקום אם עבר החליצה מועלת להתירה לשוק.

אכן במנחת חינוך מסתפק לגבי יבום אם עבר וייבם, אם צריך לגרשה, דיש לומר שאינו צריך לגרשה, דכיון דהטעם שאסור למלך ליבם הוא משום שהוא גנאי שהוא מקים שם לאחיו, והרי הקמת השם היא בביאה ראשונה שזה קיום מצות יבום, והרי כל יבם הרוצה לגרש אחר ביאה ראשונה יכול לגרשה, א"כ אין המלך צריך לגרשה, כי מה שהיא תחתיו אחרי ביאה

אז ראוי לקריאה, לכן נחשב עכשיו ראוי לחליצה, אבל מלך כיון שלא היא איסורו נותר לעולם, נחשב שאינו בתורת חליצה, ולכן אינו ראוי ליבום. א

ד'פומיה כאיב ליה', ובין מלך דכיון שאינו ראוי לחליצה אינו ראוי ליבום, אע"ג שהוא רק משום כבוד מלכות, כי חרש כיון שאפשר שישתתף ויהא

- ב -

בטעם הדבר דאחיו של מלך אינו חולץ ואינו מייבם אשתו של מלך

ליבום, וא"כ מדוע יגרע יבמתו של מלך לומר דכיון שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה, הרי אם בחייבי לאוין צריך חליצה אע"ג שאינה עולה ליבום, כל שכן ביבמתו של מלך שאיסורה להינשא הוא רק משום כבוד מלך, שתהא עכ"פ עולה לחליצה.

וכתב, דהכלל דכל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה, אמור על שני דרכים שהם באמת שני ענינים חלוקים. א', כלל זה מתבטא לגבי אשה שאין אצלה זיקה להתייבם, מפני שהיא אסורה על היבם באיסור כרת, דכיון שאין בה זיקת יבום, ממילא אין בה זיקת חליצה. מלבד בחייבי לאוין ועשה, שבפירוש ריבתה תורה שתהא זקוקה לגבי חליצה, אעפ"י שאין בה זיקת יבום. ב', ביבמה שיש בה זיקה גמורה גם ליבום, אלא שבפועל יש סיבה שאי אפשר ליבמה, כי בזה אמרו שאם חלצה בזמן שלא היתה ראויה ליבום, הרי זו חליצה פסולה, ואין חליצה זו מתירתה לשוק, כי צריך שבשעת חליצה תהא ראויה ליבום. כמו שאמרו ביבמות דף ל"ה: דיבמה שהיתה מעוברת בשעת מיתת הבעל ולבסוף הפילה, אע"ג שאין בה איסור אשת אח כיון שלבסוף הפילה, מכל מקום אם חלצה בהיותה עדיין מעוברת, חליצתה פסולה, כי בשעה שחלצה לא היתה ראויה ליבום, כיון שאז לא היה ידוע שלבסוף תפיל.

ובזה מתבאר מדוע אין אשת מלך חולצת מפני שאינה ראויה ליבום, ואע"ג שאצל חייבי לאוין ריבתה תורה שהיא עולה לחליצה אע"ג שאינה עולה ליבום, וכבוד המלך ודאי אינו חמור מחייבי לאוין. כי מה שחידשה תורה חייבי לאוין לחליצה, מתייחס כלפי הכלל דמי שאין אצלה 'זיקה' להתייבם אין אצלה זיקה לחליצה, בזה ריבתה תורה בחייבי לאוין שיש בה 'זיקה' לגבי חליצה בלבד, ולכן חולצת אע"ג שאינה מתייבמת.

אבל מה שאמרו באשתו של מלך דכיון שאינה עולה ליבום אינה עולה לחליצה, אינו משום שאין לה זיקה ליבום שנאמר דמכל מקום תהא לה זיקה לחליצה כמו בחייבי לאוין, שהרי באשתו של מלך מצד הזיקה היא זקוקה אפילו לגבי יבום, אלא הכלל דכל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה אצל מלך הוא דכיון שיש אצלה מניעה שאינה ראויה להתייבם מפני כבוד המלך, נמצא שהוא חולץ בשעה שאינה ראויה להתייבם, וזו חליצה פסולה, ובזה לא נפקע ממנה זיקת היבם. ומעתה מתבאר היטיב דאשת מלך כיון שאינה ראויה ליבום אינה חולצת, ואין לדמותה לחייבי לאוין, כי שם ריבתה תורה שתהא לה זיקה לגבי חליצה בלבד. אבל אשת מלך שיש לו זיקה אפילו לגבי יבום, ומצד סיבה אינה יכולה להתייבם, אם תחלוץ הרי זו חליצה פסולה, ולכן אינה חולצת.

כשם שאין משתמשין בשרביטו של מלך אין משתמשין באשתו של מלך / גדר מצות חליצה הוא כדי להתירה להינשא / מאחר שאין יבום באשתו של מלך אין אצלה חליצה דכל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה / הבדל בין מלך ובין חייבי לאוין שיש בהם חליצה ואין בהם יבום

- רש"י, שיעורי רבי שמואל, רמב"ם, קובץ הערות -

ב. טעם הדבר שאם המלך מת בלא בנים, אין אחיו של מלך מייבם את יבמתו, זה כמבואר במשנה דמפני כבוד המלך אסורה אלמנותו של מלך להינשא לאיש אחר, כי כשם שאין משתמשין בשרביטו ואין יושבין על כסאו של מלך, כך אין משתמשין באשתו של מלך אפילו אחרי מותו.

והטעם שאין אחיו של מלך חולץ את יבמתו, רש"י להלן דף י"ט: (ד"ה ולא) כתב דמה שאין חולצין את אשתו של מלך הוא מפני שאסורה להינשא. והיינו דחליצת יבמה היא כדי שתהא מותרת לשוק, אבל אשתו של מלך שאסורה להינשא לאחרים אין מקום לחליצה.

ובשו"ת עין יצחק אהע"ז ח"ב סי' ס"ב (אות ו') מעיר בדברי רש"י דמה לי שאחרי החליצה תהא אסורה להינשא, מכל מקום הרי כשם שיש מצוה ליבם כך יש מצוה לחלוץ, וא"כ מדוע לא יחלוץ אחיו של מלך כדי לקיים מצות חליצה.

וכתב דגדר מצות חליצה אינה בעצם פעולת החליצה, כי גדר המצוה היא במה שמכשיר אותה להינשא לאחרים, ולכן במקום שאחרי החליצה עדיין אסורה להינשא, אין שום מצוה בחליצה. ב

וכתב דמדברי הגמ' שלפנינו יש ללמוד דביבמה קטלנית כיון שאינה ראויה להינשא אין בה מצות חליצה. ובהמשך דבריו הוא מאריך בזה באריכות נפלאה על פי כמה מקורות בגמ' אם המצוה שיש בחליצה הוא רק להכשירה להתירה לשוק, או שיש מצוה בעצם החליצה.

אמנם הרמב"ם בפרק ב' מהלכות מלכים הלכה ג' מפרש בדרך אחר מה שאין אחיו חולץ, כי הוא כתב דאם מת המלך 'כיון שאי אפשר ליבם את אשתו כך אין חולצין לה', ע"כ. ומשמע דהטעם שאין חולצין לה הוא משום דכיון שאין בה תורת יבום אין בה תורת חליצה, כמו שאמרו דכל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה.

ובקובץ הערות סי' ה' (אות ז') מקשה על זה שהרי ביבמות דף כ'. אמרו דחייבי לאוין נתרבו מקרא ד'יבמתו' שעולה לחליצה אע"ג שאינו עולה

השלמות והוספות

א. שאינה חולצת משום שהיא אסורה להנשא וגם הוא גנאי למלך שתהא אלמנתו חולצת מנעל, עיקר הטעם הוא כסברת רש"י, אלא שכתב סברא נוספת שגנאי הוא למלך, כדי שלא תקשה מדוע יאסר לחלוץ אלמנתו של מלך, נהי שאינו ראויה להינשא מכל מקום מדוע אם רצה להחמיר ולחלוץ אסור לחלוץ, שהרי ממה שאמרו אין חולצין לאשתו משמע שיש איסור בדבר. לכן מבאר הכס"מ דלכן אסור לחלוץ משום שגנאי הוא למלך, אבל משום זה בלבד עדיין לא היו אוסרין לחלוץ, כי אין זה גנאי גמור, אלא עיקר הטעם שאין חולצין הוא שבין כך לא תינשא, ולכן תקנו חז"ל דאסור לחלוץ משום שיש בזה גנאי במקצת.

ב. ובאור שמה בפרק ב' מהלכות מלכים הלכה א' כתב דיש ליתן טעם נוסף במה שאין אחיו של מלך חולץ את יבמתו דזה משום דכיון שאין משתמשין בשרביטו של מלך, הרי מה שאלמנותו של מלך חולצת את נעלו של אחיו נחשב שאחיו משתמש בשרביטו של מלך.

א. ועל פי דרכו יש להטעים יותר, דחרש מה שהוא נמנע מלחלוץ אינו מפני שיש עליו הלכות התורה שלא יחלוץ, אלא מצד שבמציאות אינו יכול לעשות פעולת החליצה, כי הקריאה היא כחלק מן החליצה ואינו יכול לדבר, ולכן כיון שיש מציאות אולי ישתתף ויהא ראוי לדבר, לפיכך נחשב גם עכשיו שהוא בתורת חליצה. אבל במלך המניעה הוא מצד הלכות התורה שצוותה תורה ליהזר בכבוד מלכות, לכן נהי שאין המניעה מצד פרשת יבום אלא מצד הלכה אחרת, עם כל זה כיון שהלכה זו לא תשתנה אצלו, ולעולם תהא נוהגת אצלו הלכה זו שאסור לו לחלוץ, לכן נחשב שאינו בתורת חליצה, ולפיכך אינו בתורת יבום.

ב. בכסף משנה בפרק ב' מהלכות מלכים הלכה ג' אחרי שמביא דברי רש"י שאין חולצין מפני שאפילו אם יחלצו תהא אסורה להינשא, כתב דגנאי הוא למלך שתהא אלמנתו חולצת מנעל.

ובשו"ת עין יצחק שם (אות ז') מבאר דמה שהרכיב הכסף משנה שני טעמים